KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
E. Bajzíková, V. Betáková CSc., PhDr. G. Horák CSc., prof. PhDr. J. Horecký DrSc., I. Masár, J. Matejčík CSc., PhDr. J. Oravec DrSc., K. Palkovič, prof. PhDr. J. Ružička DrSc., člen korešpondent SAV, J. Sabol, E. Smiešková, M. Urbančok

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 3

OBSAH

J. Bosák, Návrat ku koreňom . 65

Hlasy o slove

A. Bednár 68

●

Čítame Slovník slovenského jazyka 70

G. Horák, Na obzore znova Sliečko 74

K. Palkovič, Zachráňme slovné bohatstvo nášho ľudu . 78

Diskusie

L. Dvonč, Moje poznámky k Sabolovmu príspevku . . 81

Rozličnosti

Zo slovenských ľudových názvov húb. M. Majtánová . . 84

Údiv nie je obdiv. Š. Peciar . 86

Poznámky z jednej cesty. Š. Michalus 87

Správy a posudky

Päťdesiat rokov Gejzu Horáka. J. Horecký 88

O spisovnej češtine a jazykovej kultúre. Š. Michalus . 90

Posledný zväzok Slovníka slovenského jazyka. J. Kačala 92

Spytovali ste sa

NV HMB. G. Horák 94

Tvarovka a tvárnica. I. Masár 94

Prírodný, či prirodzený vývoj? I. Masár 95

Hokejový výstroj. J. Jacko . . 96

Rolovať. I. Masár 96

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 3

Návrat ku koreňom

JÁN BOSÁK

Nejednému z nás rástli krídla pri rozprávaní starého otca alebo starej mamy o zakliatych princeznách, statočných junákoch a zlých bratoch. Žije to v nás dakde v prazáklade ako večná iskierka, ako studnička, z ktorej sa ustavične napája naše jazykové povedomie, náš jazykový cit. Symbol domova sa nám spája predovšetkým s rečou, s jej nepredstaviteľným bohatstvom a nehynúcou krásou. Koľko stáročí si náš utláčaný, robotný ľud ukrýval svoje veľké žiale a malé radosti v piesňach, baladách a v rozprávkach! Tieto klenoty sa odovzdávali z generácie na generáciu, brúsili sa, hladili, hladkali ako drahokam, až prví zberatelia, pokorení prenesmiernym bohatstvom, zozbierali pre potomkov roztrúsenú krásu. Ako ináč by si boli štúrovci postavili ten „špatnokrásny" ľud do stredu vesmíru? A k nám, k ich dnešným potomkom, doletelo vzdialené echo z úst našich starých rodičov, aby sme ho neprestali nikdy počúvať.

Nemôžeme si pomôcť — z tejto priam mystickej determinovanosti musí vychádzať slovenský jazykovedec pri skúmaní slovenčiny. Či to chce alebo nie, nemôže sa k jazyku stavať len a len ako k chladnému dorozumievaciemu prostriedku. Návratom ku koreňom by sme mohli nazvať starostlivosť o jazykovú kultúru, ktorú si dal do štítu vari len pred troma rokmi Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra. Pomaličky sa zhrabúval popol a nános, veľa ráz i s úškrnom, no napokon si dobyla večná kvapka svoje miesto. A pretože aj tá najvznešenejšia a najposvätnejšia vec musí mať v sebe čo-to prozaické, pozrieme sa na jednu stránku tejto skvelej myšlienky. Za dobrú ozvenu môžeme pokladať iniciatívu, s ktorou vyšli pred slovenskú obec Zvolenčania na IV. Štúrovom Zvolene (20.—23. novembra 1968): vráťme do škôl rétoriku, nerozmieňajme ľahkomyseľne krásu rodnej reči.

Pred dvoma rokmi prvý iniciatívne začal Juraj Červenák, učiteľ na ZDŠ v Hontianskych Moravciach, keď v Levickom okrese (a potom i v Banskej Bystrici) usporiadal súťaž v rečníckej pohotovosti, v improvizovaných ústnych prejavoch. Impulzom mu bola známa vec: žiaci sa nevedia presne, pohotovo a správne vyjadrovať, preto treba nájsť formu, ako v rámci slohu rozvíjať rovnomerne aj hovorenú reč. Iniciatívy sa chopili tohto roku Zvolenčania a popri prehliadke divadielok poézie, ktorá je hlavnou náplňou Štúrovho Zvolena, vyhradili skoro dva dni aj pre rétoriku.

Rétorika (z gréčtiny), rečníctvo je umenie rečnícke a náuka o ňom. V štylistike a v poetike slovo rétorický označovalo vznešený a vzletný sloh, zvučné a účinné slová, presne stavané vetné konštrukcie. Rečník (rétor, orátor) je umelec slova, ktorý vie dokonale reč zostaviť a svojou výrečnosťou, rozumovými alebo citovými dôvodmi získať pre svoje názory poslucháčov. Rétoriku ako umenie pestovali od najstarších čias v starom Grécku (prvým a najslávnejším rečníkom bol Demostenes, asi 384-322 pr. n. l.), rozvíjali ju ďalej v Ríme, prežila aj stredovek, ba preskočila i do novoveku, no z umenia sa stala praktická kultúrna a politická potreba. Ba rečníctvo bolo dakedy — a ani nie tak dávno — i na našich školách, no potom sme sa ho akosi chytro zbavili.

V tézach prednášky o princípoch rétoriky pokladá doc. Jozef Mistrík rétoriku za slovesné umenie, ktoré je založené na ústnom prejave, dopĺňanom pohybovými prvkami, najmä mimikou a gestikuláciou. V rámci hovorených prejavov ju zaradil na najvyššie miesto: reprodukcia prejavu — rozprávanie, opis — výklad — rétorika (autor sa dostáva už nad poslucháča). Rétorika má svoje miesto v hierarchii hovorených prejavov, otvorená však zostáva otázka jej umeleckosti. O tomto probléme sa predbežne ani neuvažovalo, veď pri umeleckom prednese poézie a prózy, ktorý má u nás v porovnaní s rétorikou väčšiu tradíciu, nie sú tieto väzby rovnako chápané. (Pozri článok L. Rybára v 8. čísle min. roč.) Jedno však načim zdôrazniť: rétorika neznamená povedať spamäti predtým napísanú reč. Učiteľ má na hodinách slohu rozvíjať hovorený prejav — žiak si prípadne poznačí niekoľko hlavných bodov — a súťaž v rétorike má byť výsledkom rozvíjania ústnej reči.

Vo Zvolene súťažilo v rétorike vyše štyridsať chlapcov a dievčeniec. Boli rozdelení na dve skupiny: 6.—9. roč., stredné školy. (Perspektívne sa ráta so štyrmi skupinami: 1.—5. roč., 6.—9. roč., stredné školy, vysoké školy a ostatní záujemcovia.) Každý súťažiaci si vytiahol dve témy, z ktorých si výhodnejšiu ponechal. Časový rozsah jedného prejavu bol 1—3 minúty. Komisia hodnotila ústne prejavy podľa týchto kritérií: 1. vyčerpanie témy — obsahová stránka prejavu; 2. kompozícia prejavu, logickosť a zaujímavosť; 3. štylizačno-gramatická strán-

ka prejavu; 4. spisovná výslovnosť. Okrem toho sa prihliadalo na zrozumiteľnosť (hlasovú stránku) a na celkový dojem (postoj, mimika, gestikulácia).

Počuli sme vo Zvolene i nezáživné prejavy, ako ich počúvame dennodenne okolo seba. No medzi týmto priemerom sa blysli aj talenty: absolútnou víťazkou sa zaslúžene stala učnica — krajčírka! Mladší žiaci hovorili zväčša o svojich zážitkoch zo školy a z prázdnin, neprekročili opis, resp. rozprávanie. Starší žiaci už viacej hodnotili (realita v súčasnej politike, technika v našom živote, význam hudby), smerovali k výkladu.

Prichodí nám smutne zodvihnúť prst pri posudzovaní jazykovej správnosti. Mladší žiaci ešte nepoužívajú nesprávne a ošúchané výrazy, no na starších žiakov sa už stačili prilepiť *(prevádzať loptové hry, prevádzať jeden druh hudby, ovšem, v neposlednej rade* a i.). Ak začneme s rozvíjaním ústnej reči od najnižších ročníkov, zabránime ošúchaniu jazyka v staršom veku. A potom — tieto meravé a nesprávne tvary použili žiaci len vtedy, keď náhodou zastali; dakde z podvedomia vylovená fráza mala zaplniť hluchý priestor. V gramatickej stavbe bolo kde-tu badať nárečové prvky (pádové koncovky). Horšie to bolo s mäkkým *ľ:* všetci súťažiaci, vari okrem piatich, šiestich (!), vyslovovali tvrdé *l* nielen v slabikách *le, li,* lež aj v takých slovách, ako *učitel, polovačka, pohlad, ladnička* atď. Tak to vyzerá, akoby učitelia túto hlásku neprávom — a proti norme — nebodaj z jazyka vytískali.

Aj keď je naša preventívna starostlivosť o jazykovú kultúru zacielená na dospelých (jazykové poradne, jazykové stĺpčeky, hodnotenia v redakciách, prednášky pre verejnosť a i.), všetci si uvedomujeme, že začať načim v škole. Hlavným cieľom rétoriky je odstrániť chyby z jazykovej praxe, najmä lexikálno-štylistické nedostatky a nespisovnú výslovnosť, a nie dáke bezduché mlátenie slamy. (Žien s podrezaným jazykom máme dosť a iste o rétorike ani netušia.) V hovorenom improvizovanom prejave nemôže chýbať pohotovosť, správnosť, vtipnosť. Vyžaduje sa zrozumiteľnosť a účinnosť (sugestívnosť) použitých výrazových prostriedkov.

Rétorika bola kedysi jedným z hlavných predmetov v škole. V Nemecku je dnes predmetom na vysokých školách a nedávno vyšla aj odborná príručka. A čo my? Pousilujeme sa tak pohotovo vrátiť rétoriku naspäť do škôl, ako rýchlo sme sa jej na škodu jazykovej výchovy zbavili? Stačilo by hádam troška dobrej vôle vedúcich pracovníkov v školstve, aby rétoriku čím prv zaradili do učebných osnov. Učitelia slovenčiny iste pochopia, že nedostali zasa čosi navyše, lež vrátilo sa im len to, čo do našej školy samozrejme patrí. Zvolenčania by chceli každý rok pozvať k Štúrovmu pamätníku najlepších slovenských cicerónov. A jazykovedci budú iste túto myšlienku vrelo podporovať.

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 3

HLASY O SLOVE

Neprestajne sa dejú vážne veci, pomery sú zložité a komplikujú sa ďalej nielen u nás, ale na celej zemeguli, a my sa i ďalej usilujeme slovenčinu podopierať, čistiť a pestovať. Nechcem povedať, že toto všetko už robiť netreba, že je to paradox, od ktorého len čím ďalej, práve naopak, treba, len sa obávam, že — i v oblasti slovenčiny — nám vážne veci utekajú pomedzi prsty a často sa usilujeme chytať iba čistú vodu a všelijako ju prepierať a preciedzať.

Iste nie je dobre, keď v slovenčine, valiacej sa z rozhlasového prijímača alebo televízora, nájdeme napríklad toto: „... mimo naše hranice ...", „... ako to tak vypadá ...", „... čo nevidieť ...", „... stejný zákrok ..." — a tohto by sa dalo napísať viac, takýchto a podobných skvostov, ktoré obstoja už len v slovenčine spisovnej a umeleckej ako dobrá pomôcka na charakterizovanie človeka, ktorému sa problém slovenčiny ešte nestal problémom a už sa asi nikdy nestane, alebo ktorému už problém slovenčiny raz navždy problémom prestal byť, pretože ho unavili útrapy života. Sú to dobré charakterizačné prostriedky literárnych postáv tupohlavcov a nešťastníkov. Iste nie je dobre, keď ich človek počúva zo spomenutých technických vymožeností, keď ich počuje aj inde od pekne oblečených a dobre vyzerajúcich ľudí, a tieto rečové skvosty naozaj treba vymetať, lebo pritom sa nevymetajú len rečové kazy, ale z ľudí sa vymetá vyjadrovacia nemohúcnosť a teda i zadubenosť, nepozornosť, nevšímavosť, ľahostajnosť, necitlivosť — necitlivosť nielen na reč, a to ešte k tomu na svoju materinskú, ale necitlivosť aj na veci iné — a sú už také časy, v ktorých sa možno citlivosť stane pomôckou veľmi potrebnou, a to vtedy, keď už človek nebude smieť alebo môcť povedať ani dve-tri slová.

Hoci toto pospomínané je dôležité, jednako je to len chytanie čistej vody, pretože problém slovenčiny ako reči spisovnej zaľahol hlbšie, než si to

stačíme uvedomovať. O reči sa dosť často a múdro hovorí, že je to dorozumievací prostriedok. To je pravda, lenže aby sme sa mohli dorozumievať a dorozumieť, na to treba aspoň dvoch ľudí, mňa a teba, vás a nás, jeden sa môže dorozumievať s druhým (sotva „druh s druhom", lebo ak sú niekde nejakí druhovia, tí sa už asi dorozumeli), na dorozumievanie treba dve strany, dva tábory ap. Je to pravda, reč má aj túto funkciu, a bolo by azda lepšie, keby len túto funkciu mala. Lenže je to už tak, že reč má aj funkciu zamlčovaciu, zastieraciu, oznamovaciu: jeden oznamuje, káže, reční, prikazuje druhému (v tomto prípade teda vôbec nie druh druhovi, ako by to chceli puristi), väčšia sila vplýva na menšiu, „spoločnosť" a niekedy naozaj i spoločnosť na jednotlivca, a niekedy ten, kto reč pokladá naozaj len za médium oznamovacie, zastiera a zamlčuje.

Ide tu o to, že dnes je na svete mnoho ľudí — aj u nás, aj všade inde — ktorí už len počúvajú a tak či onak to prijímajú. Nemožno povedať, že vždy s radosťou a s veľkým nadšením. Treba povedať pravý opak, totiž to, že od malého dieťaťa až po vek kmeťovský, od kolísky až po hrob (čo všetko už bolo v literatúre pre deti a v učebniciach, čo všetko v literatúre pre dospelých i vo vedeckej spisbe, čo všetko sa ľudia dozvedajú i na smrteľnej posteli) slovom, v celom tomto dlhom období nám reč slúži aj ako médium dozvedať sa veci neúplné, nepravdivé, klamlivé, teda neosožné a nepríjemné. Aký div teda, aké čudo, že pri takomto procese, keď je reč médiom tohto všetkého, aký div, že záujem o reč upadá a že k nej vzniká ľahostajnosť a necitlivosť, a to aj v tej hrubej vrstve, ktorú sme si dovolili na jednej strane vymedziť tupohlavcami a na druhej nešťastníkmi? O čo by toto všetko bolo ľahšie, keby reč bola oznamovacím prostriedkom vecí pravdivých a pekných a teda osožných? Potom by možno ľudia radšej mali i to potrebné ometanie svojej materinskej reči, ba iste by aj žiaci a študenti ľahšie znášali premyslené a dôkladné gramaticko-štylistické školenie, ktorého nám tak veľmi treba.

ALFONZ BEDNÁR

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto spolupracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

drevce — SSJ (v hesle drevo) uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovnú sa pokladá iba podoba *drievce.* Myslíme, že toto riešenie nie je primerané. Ak sa totiž varianty *drevko/drievko* obidva pokladajú za spisovné (podoba *drevko* sa v SSJ uvádza ako zriedkavá), vychodí z toho rovnaký záver aj pre dvojicu *drievce — drevce.* Zaujímavé je ešte to, že pomer výskytu je tu práve opačný ako pri dvojici *drievko — drevko* (zried.) — na podobu *drevce* máme desať dokladov, na *drievce* iba štyri (pritom sú doklady na podobu *drevce* v priemere zreteľne novšie). Pokladáme preto za primerané podobu *drevce* hodnotiť ako spisovnú, rovnocennú s podobou *drievce.*

Poznámka. Zdrobneniny tohto typu od podstatných mien stredného rodu majú v koreni spravidla alternáciu *e/ie.*[2] Napr. *pero — pierce, poleno — polience, čelo — čielce.* Z tohto hľadiska je teda podoba *drievce* organickejšia. Ale práve preto prekvapuje, že má o toľko nižšiu frekvenciu ako podoba *drevce.* K páru *drevo — drevce* sme našli iba dve analógie: *nebo — nebce, seno — sience* (pozri SSJ).

drevienec — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo (= drevený klinček do podrážky). Nárečový pôvod sa nám overiť nepodarilo. Preto pokladáme za primerané slovo *drevienec* (obyč. v množnom čísle *drevience*) hodnotiť ako spisovné s príznakom zriedkavosti.

Poznámka. Opäť ide o slovo s ojedinelým výskytom. Máme iba doklad od Hronského: *Rozina, a keď v pondelok pôjdeš, donesieš mi drevienco v, v meste sú lacnejšie.*

drevotár — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami „drevorubač, drevár". V našom materiáli máme naň iba jeden doklad od Tajovského (uvádza ho aj SSJ). V inom význame (pomenovanie jedného druhu ďatľa) máme doklad od O. Ferianca (lokalizuje ho do Bátoviec v Honte). Označenie slova *drevotár* za nárečové spôsobil zrejme malý počet dokladov (a najmä zreteľ na doklad od O. Ferianca, ktorý je naozaj nárečový). Správnejšie uzávery sa dajú urobiť po preskúmaní staršieho materiálu. V ňom sme našli tieto dokla-

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.
[2] Pozri J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny.* Bratislava 1959, 145.

dy: *Ergo: bolo to v piatok a síce v c. kr. osade d r e v o t á r o v — ba hádam drevorubačov — alebo handelcov — Dobroči.* (Pešťbudínske vedomosti 1862) *Okolo Brezna vidieť obzvlášte kráľ. d r e v o t á r o v ako s obľubou pripekajú si dymku — kúrä.* Tieto doklady ukazujú, že je primeranejšie slovo *drevotár* hodnotiť ako zastarané. Ide zrejme o staré tvorenie[3]. Je to teda spisovné zastarané slovo[4] a v súčasnej spisovnej reči zriedkavé (jeho zastaranosť z hľadiska využitia je skôr potenciálna).

drevsko — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Máme naň iba jediný doklad od Švantnera: *Treskot rástol, divel a potom zastonal a zmĺkol, ako by celý šlóg d r e v s k a bol zletel voľakde do kotliska.* Napriek ojedinelému výskytu však myslíme, že je primerané slovo *drevsko* pokladať za spisovné expresívum (expresívnosť SSJ zaznačuje) s príznakom zriedkavosti. Takéto hodnotenie možno nepriamo podoprieť aj tým, že SSJ analogicky utvorené slovo *babsko* pokladá za spisovné (zveličené a expresívne).

drgaňa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s príznakom expresívnosti (= hlava). Opäť je to slovo s ojedinelým výskytom. Máme iba doklad od Z. Zgurišky, ktorý je zaujímavý tým, že je nárečový: *Schytým nejakú chabinu a d r g a n u mu vyobšívam.* Treba si všimnúť, že slovo, o ktoré nám ide, sa v doklade (z hľadiska myjavského nárečia náležite) uvádza s tvrdým *-n-: drgana:* V SSJ sa však uvádza s mäkkým *-ň-: drgaňa* (tak je to aj v slovníku A. J á n o š í k a — E. J ó n u[5]; v doklade, ktorý sa tam uvádza, sa však zachováva nárečová podoba). Rozdiel medzi podobou slova v doklade a medzi jeho podobou ako heslového slova *(drgana* proti *drgaňa)* jasne ukazuje na úsilie odstrániť nárečový hláskoslovný príznak a zaradiť tak slovo *drgaňa* medzi spisovné expresíva typu *škraňa, štrbaňa, strapaňa, škuľaňa* ap. Pokladáme preto za primerané hodnotiť hlovo *drgaňa* ako spisovné s príznakom expresívnosti a zriedkavosti.

drhliť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami „drhnúť, trieť". Máme naň iba ojedinelý doklad od T. J. Gašpara: *Jeden dupči nohami a d r h l í si uzimené ruky.* Napriek ojedinelému výskytu však pokladáme za primerané sloveso *drhliť* hodnotiť

[3] Podľa informácie kolegu M. M a j t á n a sa vo Zvolenskej Slatine používalo obdobne tvorené slovo *rubatár* (= drevorubač). Staršia generácia ho ešte pozná a používa.

[4] Nepokladáme preto za správne, keď sa v Lesníckom terminologickom slovníku (Bratislava 1953) slovo *drevotár* uvádza ako rovnocenné s bežným slovom *drevorubač.*

[5] Zaujímavé je, že aj v Kálalovom slovníku sa uvádza podoba s *-ň-,* hoci sa slovo lokalizuje na Myjavu.

ako spisovné s príznakom expresívnosti (tú SSJ zaznačuje) a zriedkavosti.

Poznámka. 1. Podobné sloveso *brhliť* SSJ uvádza ako spisovné.

2. Sloveso *drhliť* sa od vydania z r. 1953 uvádza aj v slovníkovej časti Pravidiel slovenského pravopisu.

3. Príznak expresívnosti sa neuvádza v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu. Uvádza sa však ďalší význam „drať pri používaní", ktorý sa dokladá Kukučínom: *Verte mi, krajšie bude mať všetkým krásnu, milú reč uherskú, ako každý drhliť svoju.*

drhloš — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s príznakom expresívnosti a vysvetľuje ho slovami „skupáň, držgroš". Opäť máme iba jediný doklad od Jégého: *Pipánovcom sa videl, lebo bol ešte väčší drhloš ako Pipán, ktorý sa aspoň na každý jarmok a na výročité sviatky opil ako zviera.* Pretože ide o expresívne slovo,[6] pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovné s príznakom zriedkavosti.

driap — p. heslo *dráp* v predchádzajúcom čísle.

driemka, driemky — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová a vysvetľuje ich slovom *driemota.* Okrem dvoch dokladov od Rázusa (jeden z nich uvádza aj SSJ) máme ešte doklad od Hviezdoslava a starší doklad z Orla (1872): *Verní strážci domu (psy), v driemke čujní spáči.* Novších dokladov niet. Usudzujeme, že slová *driemka, driemky* je primeranejšie pokladať za spisovné zastarávajúce slová s príznakom zriedkavosti (možno uvažovať aj o tom, či nejde o poetizmy, lebo tri zo štyroch dokladov sú z poézie).

drmancovať, drlancovať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová s príznakom expresívnosti a vysvetľuje ich slovami „triasť, trhať, šklbať, drmať". Pretože ide o expresívne slová, ktoré nemajú nijaký formálny (napr. hláskoslovný) nárečový príznak, treba pochybovať, či je ich vylučovanie zo spisovnej reči správne. Pri podobe *drmancovať* ako argument pristupuje ešte aj „rozloženie" autorov, ktoré túto pochybnosť dôrazne podopiera (autori sú F. Kráľ, Hečko, Alexy, Okáľ). Na podobu *drlancovať* máme iba jeden doklad od Topoľskej. Obe slová pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné s príznakom expresívnosti (*drlancovať* aj s príznakom zriedkavosti).

drn — SSJ uvádza ako spisovné slovo s príznakom knižnosti. Ide o prevzatie z češtiny, ktoré sa zreteľne v slovenčine pociťuje ako cu-

[6] Porov. obdobnú mienku E. Paulinyho o slove *škohloš* v rovnakom význame ako *drhloš* (SR XXXI, 1956, 10).

dzie. Viac ako polovica dokladov je nových a z nich zas skoro polovica je okolo r. 1950. Najstaršie doklady máme od Vajanského a Hviezdoslava. Myslíme, že slovo *drn* (a adjektívum *drnový*) je primerané v slovníku ako heslové slovo uvádzať menším typom a jeho spisovný ekvivalent *mačina*[7] *(mačinový)* polotučne (slová *mačina* a *mačinový* uvádza ako nepríznakové spisovné slová aj SSJ). Rovnako by sme hodnotili aj slovo *drnovka,* ktoré SSJ uvádza ako záhradnícky termín a vysvetľuje ho slovom „mačinovka" (slovo *mačinovka* sa však potom na príslušnom mieste v SSJ neuvádza, je však v šiestom zväzku — Doplnky a dodatky, str. 51). Všetky doklady na slovo *drnovka* sú nové — po r. 1940.

drobnice[2] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vykladá ho takto: „drobné veci, drobnosti, maličkosti". Na takýto význam v našom materiáli niet dokladu, hoci treba predpokladať, že bol základom pre význam, v ktorom ho niekoľko ráz použil Kukučín. Napr.: *Richtár s hajtmanom a oboma hájnikmi chodili z dvora do dvora, prezerajúc kto koľko má klátov, rohov, lát a po šopách koľko majú tam nasušenej noseniny — trávy. Docielené výsledky značil richtár do dlhého úzkeho lajstra. A to sú tie drobnice. Podľa nich každý gazda musí za klát, roh, latu a každý batoh trávy určenú sumu zaplatiť; z toho sa obecní sluhovia platia.*[8] Schválne uvádzame širší kontext, aby sa ukázalo, že adekvátny je tento výklad: (v niektorých krajoch v minulosti v dedinskom prostredí) úžitkové drevo (napr. kláty, rohy), tráva nanosená z hory ap. Tento výklad podopiera aj údaj z Kálalovho slovníka, kde sa slovo *drobnice* (2. význam) lokalizuje do Liptova a vysvetľuje sa takto: klády, latě atd. z lesů. Na iný význam (alebo skôr na odtienok významu) ukazuje tento doklad (aj ten je od Kukučína): *Viete vy Ondriš čo? Pôjdeme my prezerať batohy a drevo, spravíme lajstre a potom budeme d r o b n i c e vyberať.* Tu je adekvátny takýto výklad: (v niektorých krajoch v minulosti v dedinskom prostredí) poplatok obci za úžitkové drevo (napr. za kláty, rohy), trávu nanosenú z hory ap. Slovo *drobnice* je v oboch prípadoch na úrovni pomenovania reálií, a preto podľa dokladov, ktoré máme k dispozícii — hoci je zemepisne obmedzené —, pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovný historizmus (v slovníku A. J á n o š í k a — E. J ó n u sa uvádza ako archaizmus[9]).

---

[7] Proti tomuto slovu vyslovil námietky S. P o v a ž a n (SR XI, 1943/44, 337), pretože sa ním na Pohroní označuje *mačka.* Navrhoval *šúplata.*

[8] Tento doklad nebol v materiáli, z ktorého sa pri koncipovaní SSJ vychádzalo.

[9] Aj výklad je v tomto slovníku primeranejší: poplatky od drobných vecí a majetku.

Na obzore znova Slniečko

GEJZA HORÁK

I. Do rúk našich detí sa na konci lanského roka dostalo osemstranové propagačné číslo Slniečka, ktoré ohlásilo, že bývalý matičný časopis bude znova vychádzať, teraz už vo vydavateľstve Mladé letá v Bratislave. Obnovený časopis bude pokračovať v dobrej tradícii obľúbeného matičného Slniečka. Naznačuje sa to napríklad tým, že jeho ročník sa na titulnej strane označuje ako prvý, no v zátvorke aj ako dvadsiaty tretí, ďalej tým, že ho vydavateľstvo Mladé letá vydáva ako kolektívny člen Matice slovenskej, a napokon najmä tým, že sa v ňom majú prihovoriť deťom aj vždy svieže rozprávky starších spisovateľov (napr. Jozefa Cígra Hronského) sprevádzané obrázkami známych ilustrátorov (napr. Jaroslava Vodrážku).

S dôverou vítame obnovenie Slniečka, lebo sme presvedčení, že redakčná dvojica Mária Ďuríčková, Elena Čepčeková bude i tu múdro a vynachádzavo načierať z dobrého matičného žriedla, precúdiac všetko, čo sa uchádza o záujem bystrých mladých hláv.

Zaumienili sme si žičlivo komentovať v našom časopise všetko, čo budeme v Slniečku pokladať z jazykovej a štylistickej stránky za zaujímavé.

Začíname teda už propagačným číslom a v ňom slovami, ktoré sú svojou podobou zviazané so slovom *slniečko.*

1. Rozprávky, ktoré boli uverejnené v Slniečku, sa v propagačnom čísle označujú ako *slniečkovské: ...slniečkovské rozprávky obľúbeného spisovateľa Jozefa Cígra Hronského, alebo básne Ľudmily Podjavorinskej, Márie Rázusovej-Martákovej a mnohých ďalších.*

2. Tí umelci, čo ilustrovali Slniečko, dostali meno *slniečkári: Prizveme k spolupráci našich najlepších maliarov, nezabudnuteľných slniečkárov, Jaroslava Vodrážku a Emila Makovického, i dnes už slávnych národných umelcov Martina Benku, Ľudovíta Fullu a Vincenta Hložníka, ktorí kedysi s láskou vyzdobovali Slniečko.*

3. Čitateľom Slniečka sa pririekli žartovné mená *slnečníci* a *slnečnice: Najváženejší čitatelia, drahí slnečníci a slnečnice!*

Uvedieme spomenuté slová ešte raz vedľa seba: *slniečkovský, slniečkár; slnečník, slnečnica* a podáme k nim krátke vysvetlenie.

Prídavné meno *slniečkovský* je vzťahové prídavné meno odvodené od slova *slniečko* príponou *-ovský,* ktorá je variantom prípony *-ský.* Zaraďuje sa do tej skupiny prídavných mien, v ktorej sú napr.: *synovský, otcovský, sudcovský, sluhovský, čertovský, psovský; domovský,*

vrchovský.[1] Rozprávky uverejňované kedysi v Slniečku sa priliehavo volajú *slniečkovské rozprávky.* Vzťahové prídavné meno *slniečkovský* slúži na charakterizovanie všetkého, čo má vzťah k časopisu Slniečko, ale môže príležitostne určovať i to, čo má vzťah k slniečku. Ak by sme povedali *slniečkovské lúče,* to by sme naznačovali, že slniečko chápeme zosobnene (personifikovane), teda rozprávkovo.

Podstatné meno *slniečkár* v danom prípade hovorovo pomenúva toho, kto dajakým spôsobom pracuje a spolupracuje na zostavení (výrobe) Slniečka. Ide o také odvodené podstatné meno, ktoré patrí do veľmi početnej skupiny podstatných mien utvorených živou (produktívnou) príponou *-ár/-iar.* Ale prípona *-ár* môže naznačovať veľa vzťahov k tej veci, ktorú označuje odvodzovací základ. Tak *slniečkár* môže byť nielen ten, kto do Slniečka píše alebo kreslí, kto Slniečko sádze, ale i ten, kto ho rozširuje, ba i ten, kto ho číta.

Dostali sme sa hladko k dvojici slov *slnečník* a *slnečnica (slnečníci* a *slnečnice).* V hovorovej reči čitateľov Slniečka — ako sme povedali — možno pomenovať *slniečkár, slniečkárka (slniečkári, slniečkárky);* naproti tomu pomenovania *slnečníci* (= čitatelia Slniečka, chlapci) a *slnečnice* (= čitateľky Slniečka, dievčence) sú už žartovnými označeniami. Takéto žartovné označenie čitateľov Slniečka sa v propagačnom čísle vtipne (a hádam i mládežnícky) uplatnilo preto, aby sa odlíšili tí, čo na Slniečku pracujú *(slniečkári),* a tí, čo nad ním, hotovým, sedia, teda čítajú ho a tešia sa z neho ako odberatelia.

Ako sme ukázali, slová *slniečkovský, slniečkár* sú hovorové jazykové prostriedky a slová *slnečníci* a *slnečnice* s významom „čitatelia Slniečka" sú žartovné (humorné) pomenovania. Takých bude v Slniečku dozaista dosť a bude ich pribúdať.

II. V ďalšej časti našich poznámok si povšimneme dve zaujímavé zdrobneniny, a to i preto, že zdrobneniny stretáme v takom rozprávkovom čítaní, akým bývalo a bude Slniečko, veľmi často.

Tými zaujímavými zdrobnenými podstatnými menami sú *korienča* a *kráľovniatko.*

a) Slovo *korienča* sme si povšimli v básni Trikrát zrodená Matica slovenská; napísala ju Elena Čepčeková. V prvých dvoch veršoch tretej slohy sa hovorí: *Bola lipou, ktorej k o r i e n č a t á / podrástli pod celým rodným krajom.* Ich obsah i formu treba chápať stupňujúco (gradačne) v spojení s dvojveršiami predchádzajúcich dvoch slôh, ale najmä prvej: *Bola matkou, ktorá krídelcami / zacláňala deti roztratené* (prvá sloha) — *Bola devou strieborného hlasu, čo slovenskú pieseň rozzvučala* (druhá sloha).

---

[1] Viacej o tom pozri v knihe Jána H o r e c k é h o, *Slovotvorná sústava slovenčiny,* Bratislava 1959, str. 150—155.

Zdrobnené podstatné meno *korienča (korienčatá)* je zaujímavé preto, lebo je utvorené životnou príponou od podstatného mena, ktoré označuje neživú vec (aspoň v gramatike tak chápanú) *koreň.* Podobne sú utvorené napr. podstatné mená *jabĺča (jabĺčatá)*[2] a podstatné meno *korytča* (pozri v diele Martina R á z u s a, Maroško). V spisovnej slovenčine slová, ako je *jabĺča* a *korienča,* chápeme ako také, čo vznikli na základe zoživotňovania (personifikácie), lebo prípona *-a(-ä), -ča* sa prvotne uplatňuje ako slovotvorný prostriedok, ktorým sa utvárajú mená mláďat *(vrabča, chlápä* atď.)[3] Slovo *korienčatá* vyznieva v spomínanej básni priliehavo, účinne, lebo zároveň i prítulne. Jeho účinky vo vedomí mladého čitateľa (a čitateľa vôbec) znásobuje zviazanie s podstatným menom *krídelce — krídelcami* z prvého dvojveršia *(Bola matkou, ktorá k r í d e l c a m i / zacláňala deti roztratené.)* Obidve slová, i slovo *korienčatá* i slovo *krídelcia (korienča, krídelce)* sú zdrobnené a na rozdiel od citovo menej príznakových slov *korienok* a *krídelko* vynikajú svojou kladnou expresívnosťou (citovosťou). Z tejto stránky vzťah medzi slovami *korienok — korienča (korienky — korienčatá)* je približne taký ako vzťah medzi slovami *krídelko — krídelce (krídelká — krídelcia).* Okrem toho slovo *korienčatá* proti *korienky* vzhľadom na oživotňovanie (personifikáciu) vyjadruje väčšiu životnú silu, odolnosť a priebojnosť korienkov lipy = Matice slovenskej (pravdaže, na toto si treba prečítať celú báseň).[4]

b) Zdrobnené slovo *kráľovniatko* je z rozprávky Kľúčik na belasej stužke, ktorú napísala Mária Ďuríčková. Čítame ho v tejto vete: *K r á ľ o v n i a t k u Kristiánikovi hneď v prvý deň života zavesil niekto okolo hrdla kľúčik na belasej stužke.*

Podstatné meno *kráľovniatko* z významovej stránky chápeme ako kráľovské dieťa (mláďa) a z formálnej stránky ako slovo odvodené zo základu podstatného mena *kráľovná (kráľovn-)* príponou *-iatko (-atko/ -ätko/-iatko).* Takto slovo *kráľovniatko* vlastne má význam mláďa (mláďatko, dieťatko kráľovnej). V danej súvislosti čitateľovi hádam príde na um podstatné meno odvodené od slova *kráľ,* teda *kráľča (kráľčatko).* Treba si položiť otázku, či voľba medzi dvoma možnosťami — či vybrať slovo *kráľčatko* a či *kráľovniatko* — bola priliehavá. Ukazuje sa, že autorka (M. Ďuríčková) dobre volila, keď sa rozhodla pre slovo *kráľovniatko.* Slovo *kráľčatko* by totiž mohlo v istých súvislostiach označovať i malého (nedospelého alebo hádam i nevyspe-

---

[2] Spomínali sme ho kedysi v rozhlasovej jazykovej poradni — pozri *Jazyková poradňa* IV, Bratislava 1966, 213, 214.

[3] Pozri SR 22, 1957, 310—312.

[4] Mohli by sme našim deťom deväť-desaťročným poradiť, aby sa ju naučili naspamäť.

lého, krpatého kráľa), a keďže šlo o novonarodeniatko, bolo slovo *kráľovniatko* primeranejšie.

III. Napokon vyberáme charakteristický rozprávačský postup, ktorý sa často uplatňuje v rozprávkach a ktorý sa v starších gramatikách a v štylistikách volá etický datív; za výstižnejší pokladáme názov *datív dôvernosti* (používa sa pri dôvernom obracaní sa na počúvajúceho, spolubesedníka).

Príklad na datív dôvernosti je znova z rozprávky Kľúčik na belasej stužke. V rozprávke je reč o tom, že kráľovič Kristián bol vážny, akoby jednostaj o dačom rozmýšľal, no nevedelo sa, o čom. — Ďalej citujeme, aby sa ukázala súvislosť a jej vyladené podanie: *Kráľ Mohaj by dal vďačne hoci aj zlatý prsteň s drahým kameňom, keby sa dozvedel, o čom r o z m ý š ľ a jeho syn Kristián, a čím sa z a o b e r á, keď je sám.*

Mal vám kráľ Mohaj vzácneho hovoriaceho vtáka. Vždy poobede, keď sa už skončilo stolovanie, ostal kráľ pri stole a zhováral sa so svojím vtákom.

Datív dôvernosti *(Mal v á m kráľ . . .)* nemá tu iba úlohu dôverne sa obrátiť na čitateľa (alebo poslucháča) rozprávky, lež zároveň naznačuje nástup dramatického riešenia problému. Dramatickosť podania situácie sa priliehavo dosahuje použitím prézenta *(by dal, keby sa dozvedel; rozmýšľa, sa zaoberá).*

Týmto príspevkom sme chceli upozorniť na obnovený časopis Slniečko a popri tom sme mali v úmysle poukázať na daktoré jazykové prostriedky z propagačného čísla, pri ktorých sa možno pristaviť, keď máme na zreteli výchovu vnímavého čitateľa.

Želáme obnovenému Slniečku plný úspech v srdciach i hlavách mladých čitateľov; nech dobre ťahá brázdu i v jazykovej kultúre našej mládeže.

Ks

Zachráňme slovné bohatstvo nášho ľudu

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Bohatstvo slovenského jazyka, ktoré sa prejavuje predovšetkým v slovnej zásobe nárečí, patrí spolu s inými výtvormi duchovnej a hmotnej kultúry k vzácnym odkazom našich predkov a je svedectvom životaschopnosti a tvorivosti nášho ľudu.

Nedivíme sa, že nárečové slovné bohatstvo bolo od čias osvietenstva predmetom obdivu i výskumu popredných spisovateľov a iných našich kultúrnych pracovníkov. Boli rozličné pokusy zachytiť slovnú zásobu slovenských nárečí a stretli sa s nerovnakým úspechom. Cenné zbierky nárečových slov osvietencov (J. Ribay, Š. Leška a i.) ostali alebo v rukopise, alebo ich využili autori slovníkov českého jazyka. Podobné osudy stihli aj nárečové slovníčky a zberateľov z matičného obdobia (C. Zoch, P. Dobšinský, Fr. V. Sasinek a i.). Osvietenci a čiastočne i štúrovci sa vo svojej zberateľskej činnosti zameriavali najmä na odlišnosti od češtiny, kým zberatelia z matičného a nasledujúceho obdobia až do vzniku ČSR si všímali prevažne konkrétnu zložku slovnej zásoby, súvisiacu najmä s hmotnou kultúrou a rozličnými špeciálnymi zamestnaniami, zriedkavejšie i frazeológiu. Tento ráz majú väčšinou aj nárečové slovníčky, ktoré uverejňovala pred druhou svetovou vojnou a počas nej Slovenská reč a ojedinele aj iné časopisy. To bol však jednostranný prístup k nárečovej slovnej zásobe. Zbieranie bolo náhodné, nesystematické pokiaľ ide o územné rozloženie skúmaných obcí a rozsah a hĺbku výskumu na príslušných miestach. Doterajší výsledok výskumu, to je iba malý zlomok toho bohatstva, ktoré v nárečiach máme.

V čom spočíva bohatstvo slovnej zásoby slovenských nárečí? Územie slovenského jazyka je rozčlenené na mnoho nárečových celkov, ktoré sa navzájom odlišujú aj svojou slovnou zásobou. Takmer každá obec má istý počet osobitných, ba i zvláštnych slov, ktorými sa jej obyvatelia odlišujú od svojich susedov v okolitých dedinách. Tieto rozdiely sa dotýkajú konkrétnej i všeobecnej zložky lexiky, ktorá súvisí s terénom, zamestnaním a spôsobom výroby a života i s prevažujúcimi záujmami a celkovou úrovňou obyvateľstva. Preto máme v nárečiach na pomenovanie jednej veci alebo javu dakedy aj niekoľko desiatok rozličných výrazov.[1]

[1] Napr. na označenie ríbezlí je v slovenských nárečiach vyše 20 rozličných názvov, stádo dobytka je pomenované 25 odlišnými výrazmi a na pomenovanie rôznych druhov motýľov sa na Slovensku používa až vyše 170 rozma-

Pri doterajšom výskume nárečí sa zabúdalo na všeobecnú slovnú zásobu, na slová neterminologického rázu a na abstraktnejší slovník. V popredí záujmu niektorých zberateľov bývali špeciality nárečia, poväčšine cudzieho pôvodu. Tie sú akosi najnápadnejšie, dajú sa ľahšie postrehnúť. V nárečiach je veľa slov, ktoré majú odlišný význam, i keď znejú podobne ako v spisovnom jazyku. Ďalej je tu mnoho výrazov expresívnych, veľa typických prirovnaní a iných ustálených spojení. Pre nárečia je vôbec charakteristická svojská frazeológia, na ktorú, podobne ako na všetky uvedené zložky lexiky, sa nesmie pri výskume nárečia zabúdať. Niektoré slová sa odlišujú iba svojimi odvodzovacími príponami. Aj takéto slová treba pojať do diferenčného slovníka. V nárečiach sú aj odlišné spojky, predložky a iné neohybné slová; slovesá majú iné predpony, odlišnú väzbu ap. Všetky tieto prípady treba mať na zreteli a zaznačovať.

Pravda, ideálom by bolo zachytiť pokiaľ možno najväčšiu časť slovnej zásoby bez ohľadu na rozdiely od spisovného jazyka. No to by vyžadovalo veľa námahy a času. Veď iba na zachytenie rozdielov, pokiaľ možno čo najúplnejšie, treba niekoľko rokov, až desaťročí. Predpokladá to, aby skúmateľ žil v danom prostredí, stýkal sa s rozličnými ľuďmi a pri rozmanitých príležitostiach systematicky slovnú zásobu sledoval a zaznačoval. Niektoré slová poznajú iba najstarší ľudia a sami ich používajú iba zriedka, t. j. len v príslušnej situácii. Keď si predstavíme, že na Slovensku je vyše 3000 obcí a osád, uvedomíme si, koľko je potrebných ochotných spolupracovníkov na to, aby sa mohlo pozbierať všetko naše slovné bohatstvo. Malo by byť morálnou povinnosťou každého slovakistu, stredoškolského profesora, každého učiteľa i poslucháča slovenčiny, ba i spisovateľa a vôbec každého, kto pracuje s jazykom, aby vo svojom rodisku, resp. bydlisku pozbieral nárečové slovné bohatstvo. Treba rozvinúť celonárodnú akciu a zorganizovať intenzívny, široko založený výskum nárečovej lexiky. Mali by sa do nej zapojiť učitelia na dedinách, dôchodcovia z radov inteligencie, ktorí majú kladný vzťah k nášmu jazyku. Vec je veľmi naliehavá. Slovenská dedina prežíva veľké hospodárske a spoločenské zmeny, ktoré sa odrážajú aj v slovnej zásobe. Keď nevyužijeme poslednú príležitosť dnes, v krátkom čase bude neskoro. Mnohé vzácne slová nám zaniknú s odchodom najstaršej generácie. A to by bola nenahraditeľná strata.

---

nitých názvov. Porov. môj príspevok *K otázke lexikálnej diferenciácie slovenských nárečí*, JČ 13, 1962, 101—102. Z expresívnych názvov je veľké množstvo výrazov označujúcich nohy (veľké, krivé, tenké ap.). Napr. *čvangle, čvaňe, čungle, čongále (čungále, džungále), čvanti, čangloše, čamble, čanbrle, čakľe, dlapi, hnáti, chrontule, haksne, dúčele, híčele (gíčele), gipsule, gipsoše, nitki, paličkі, ščápi, píščele, piglajze, šragle* a i.

Slovné bohatstvo zdedené po našich predkoch treba zachrániť nielen ako cennú súčasť duchovného národ. majetku, ale predovšetkým na vedecké, najmä jazykovedné ciele. Slová z konkrétnej zložky nárečovej lexiky môžu pomôcť pri ustaľovaní spisovnej terminológie, najmä v prípadoch, kde ešte nemáme spisovný názov. Spisovný jazyk sa môže obohatiť z nárečí mnohými expresívnymi výrazmi a môže čerpať z bohatej nárečovej frazeológie. Máme na mysli najmä spisovateľov a prekladateľov, ktorí môžu nájsť v nárečových slovníkoch mnoho priliehavých ekvivalentov. Nárečové slová pomáhajú pri zisťovaní etymológie slov. Sú dôležitým kultúrnohistorickým prameňom. Konečným cieľom zbierania nárečových slov je vydanie veľkého nárečového slovníka, tezaura, ktorý má, alebo pripravuje každý kultúrny národ.

Pri zbieraní nárečového slovného materiálu treba trochu trpezlivosti a vytrvalosti. Pri slovách terminologického rázu postačí zaznačiť iba príslušný výraz v základnom tvare (1. pád, neurčitok) a kde treba, príslušnú gramatickú charakteristiku (rod, 2. pád, 1. osobu jedn. čís. slovies) a presný opis, definíciu, resp. spisovný alebo (pri prírodninách — pokiaľ možno) vedecký ekvivalent. Pri inej časti slovnej zásoby treba slovo zaznačiť vo vetnej súvislosti. Ide najmä o abstraktné a expresívne výrazy, slovesá, predložky a spojky. Iba z vetnej súvislosti totiž možno presne postihnúť význam a gramatickú charakteristiku daného slova. Nárečové výrazy a doklady vo vetnej súvislosti píšeme foneticky, t. j. presne podľa nárečovej výslovnosti. Aby sme si mohli utvoriť bližšiu predstavu, v najbližšom čase uverejníme v našom časopise ukážku z výskumu nárečového slovníka.

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sa organizuje systematický výskum nárečí na celom slovenskom jazykovom území, na vysokých školách (UK v Bratislave, UPJŠ v Prešove, PF v Trnave, Nitre, Ban. Bystrici a Prešove) sa skúmajú nárečia v priľahlých oblastiach. Bližšie informácie o výskume podá SAV a vysoké školy (katedry slovenského jazyka), kde sa možno prihlásiť o spoluprácu. Získaný materiál sa primerane honoruje. Zozbieraný a abecedne usporiadaný nárečový materiál z jednotlivých obcí by mohli vydávať aj vidiecke vydavateľstvá, prípadne i okresné národné výbory.[2]

[2] Treba pochváliť iniciatívu školského odboru ONV v Rim. Sobote, ktorý za spolupráce pracovníkov OV KSS a Gemerského múzea v sérii Vlastivedné pohľady z okresu Rimavská Sobota knižne vydal prácu Fr. Wágnerovej, *Klenovské nárečie* (R. Sobota 1965, 64 str.), v ktorej okrem stručnej charakteristiky nárečia a textov je aj diferenčný slovník.

DISKUSIE

Moje poznámky k Sabolovmu príspevku

LADISLAV DVONČ

J. Sabol na stránkach tohto časopisu[1] kritizuje formulácie poučiek o používaní prípony *-iar* po spoluhláske *l*, resp. *ľ* v Pravidlách slovenského pravopisu a v niektorých iných základných jazykových príručkách. Pravidlá slovenského pravopisu okrem poučky, podľa ktorej prípona *-iar* býva po mäkkých spoluhláskach, uvádzajú ďalšiu poučku, v ktorej sa hovorí, že prípona *-iar* býva niekedy aj po spoluhláskach *b, v, s, z, l,* napr. *farbiar, garbiar, holubiar, haviar, kraviar, voziar, masliar, piliar, tehliar, voliar.* Autor sa osobitne pristavil pri slovách *masliar, piliar, tehliar* a *voliar.*

Keď máme na mysli samotný proces vzniku nového podstatného mena pomocou prípony *-iar* (ako variantu prípony *-ár/-iar*), ktorá sa pridáva aj k slovotvornému základu zakončenému na spoluhlásku *l* (*-masl-, tehl-* a pod.), potom táto poučka podľa J. Sabola obstojí. Keď sa však pozeráme na nové slovo, píše autor, ako na hotový útvar, nie je správne tvrdenie, že prípona *-iar* býva aj po spoluhláske *l.* Pred príponou *-iar,* v ktorej je na začiatku dvojhláska *ia,* sa totiž musí v spisovnej slovenčine podľa platnej kodifikácie vyslovovať mäkké *ľ,* nie *l* (ako pred každou dvojhláskou v ktorejkoľvek pozícii). Podľa toho v slovách *masliar, tehliar* sú spoluhlásky ľ, ktoré vznikajú alternáciou *l/ľ.* Z tohto hľadiska uvedená poučka Pravidiel o používaní prípony *-iar* po predchádzajúcom *l* neobstojí. Preto J. Sabol navrhuje upravené znenie poučiek o prípone *-iar.* Hovorí, že prípona *-iar* býva 1. po mäkkých spoluhláskach, ktoré zavše vznikajú alternáciou *(lodiar, kohútiar, východniar, masliar, tehliar),* 2. niekedy i po spoluhláskach *b, v, s, z (holubiar, haviar, soviar, koziar, voziar).* Nepresnosť, nedôslednosť (resp. „chyba krásy", ako nedostatok vo formulácii poučiek o prípone *-iar* hodnotí J. Sabol) vzniká podľa autora starým hodnotením spoluhlásky *l* ako tzv. obojakej spoluhlásky.

Všimnime si bližšie oprávnenosť Sabolovej kritiky. Sabol totiž uznáva, že výklad v Pravidlách by bol správny, ak by šlo o výklad vzniku nových podstatných mien pomocou prípony (variantu) *-iar.* A naopak,

[1] J. Sabol, *O jednom prípade alternácie l/ľ v slovenčine,* Kultúra slova 2, 1968, 277—278.

nie je správny, ak by išlo o výklad výslovnosti slov odvodených príponou *-iar*. Sám Sabol, ako to vidieť aj z navrhovaných nových formulácií poučiek, je presvedčený, že tu ide o výklad správnej výslovnosti, resp. výklad výskytu prípony *-iar* podľa výslovnosti predchádzajúcej spoluhlásky v hotovom odvodenom slove. Vec sa správne osvetlí, ak tieto poučky neposudzujeme samy osebe, ale ako súčasť celého výkladu v rámci tejto kapitoly. Z tohto hľadiska sa ukazuje, že nejde ani tak o „chybu krásy", ale skôr o vecný nedostatok vo formulácii.

Spomenuté poučky o výskyte prípony *-iar* sa podávajú v kapitole *Podstatné mená na -ár/-iar, -áreň/-iareň, -árstvo/-iarstvo.* A výklad o týchto podstatných menách patrí v Pravidlách do väčšieho oddielu nadpísaného *Z odvodzovania slov,* v ktorom nachádzame aj poučenie o podstatných menách na *-teľ* a *-č,* o kvantite podstatných mien s príponami *-(n)ík, -(n)ikár, -ičkár,* podstatných menách s príponami *-áň, -úň, -oň, -ôň* atď. Z nadpisu *Z odvodzovania slov* je zrejmé, že Pravidlá slovenského pravopisu majú v tomto prípade na mysli tvorenie slov na *-ár/-iar* (a *-áreň/-iareň, -árstvo/-iarstvo)* od jednotlivých slov. Celkom jasne v tomto zmysle vyznievajú formulácie aj v predchádzajúcej kapitole o podstatných menách na *-teľ* a *-č,* najmä však formulácia o slovách typu *hrebenár* v tejže kapitole o slovách na *-ár/-iar, -áreň/-iareň* a *-árstvo/-iarstvo:* „Od podstatných mien na *-eň* tvoríme tieto mená príponou *-ár,* pričom kmeňové *ň* sa mení na *n,* napr. *hrebeň — hrebenár, kameň — kamenár, remeň — remenár.*"

Ak ide o tvorenie slov, potom je zrejmé, že výklad sa nemôže obmedzovať len na opis hotového útvaru, v tomto prípade odvodených slov na *-ár/-iar,* ale musí ísť o opis celého odvodzovacieho procesu všetkých zložiek. V takomto prípade musíme prihliadať na slová, od ktorých sú slová na *-ár/-iar* odvodené. Ak to urobíme, potom je celkom dobre pochopiteľné, prečo sa v Pravidlách pri slovách *masliar, piliar, tehliar* a *voliar* spomína spoluhláska *l,* a nie spoluhláska *ľ.* Napr. slovo *masliar* je odvodené od slova *maslo,* v ktorom nie je spoluhláska *ľ,* ale *l,* podobne slovo *tehliar* je odvodené od slova *tehla* s tou istou spoluhláskou *l,* slovo *voliar* od slova *vôl* atď. Podľa toho ide o slová s príponou *-iar,* odvodené od podstatných mien so spoluhláskou *l* v odvodzovacom základe.

Nedostatok vo formulácii poučky Pravidiel slovenského pravopisu o odvodzovaní slov na *-ár/-iar* vidíme v tom, že sa tu výslovne nekonštatuje, že ide o tvorenie slova a že spoluhláska *l* je súčasťou slova, od ktorého sa príslušné slovo na *-iar* typu *masliar, piliar, tehliar, voliar* odvodzuje. Poučka o tvorení slov príponou *-iar* od slov s odvodzovacím základom zakončeným na *b, v, s, z, l* by mala byť formulovaná podobne, ako je formulovaná poučka o tvorení slov na *-ár* od mužských podstatných mien na *-eň.*

Že Pravidlá majú na mysli odvodzovanie slov, a teda podobu odvodzovacieho základu, a nie výslovnosť hotových odvodených podstatných mien na *-ár/-iar,* ukazuje aj rozdiel v uvádzaní niektorých príkladov. V poučke o prípone *-iar* po mäkkých spoluhláskach spomínajú sa slová *husliar* a *uhliar.* Naproti tomu slovo *masliar* sa uvádza v druhej poučke, v ktorej sa vymedzuje prípona *-iar* po spoluhláskach *b, v, s, z, l.* Slová *husliar* a *uhliar* na jednej strane a *masliar, piliar, tehliar, voliar* na druhej strane sa môžu spomínať v odchodných poučkách len v tom prípade, ak prizeráme na zvukovú podobu slov, od ktorých sú odvodené (tzv. fundujúcich slov[2]). Slová *husliar* a *uhliar* sú odvodené od slov *husle* a *uhlie* so spoluhláskou *ľ,* slová *masliar, tehliar* atď. sú odvodené od slov *maslo, tehla* atď. so spoluhláskou *l.* Samotné slová *masliar, tehliar, husliar, uhliar* sa vyslovujú rovnako, t. j. pred príponou *-iar* je tu vo výslovnosti spoluhláska *ľ.*

Inak možno ukázať, že v citovaných poučkách Pravidiel slovenského pravopisu sú aj ďalšie nedostatky.

Tak samotné určenie „prípona *-iar* býva n i e k e d y (podč. L. D.) aj po spoluhláskach *b, v, s, z, l*" je nepresné, lebo sa tu bližšie neurčuje, v ktorých prípadoch sa pri odvodzovaní slov na *-ár/-iar* používa variant *-iar* pri slovách s odvodzovacím základom na *b, v, s, z, l* (a v ktorých prípadoch variant *-ár).* Z formulácie možno zistiť iba to, že tento variant býva tu celkove zriedkavejší.[3]

Ani poučka „prípona *-iar* býva po mäkkých spoluhláskach" nie je presná, a to ani v tom prípade, ak berieme do úvahy, že ide o poučku týkajúcu sa tvorenia slov, nie výslovnosti hotových tvarov. Napr. slovo *koniar* je odvodené od slova *kôň,* v ktorom je mäkká spoluhláska *ň,* slovo *kožiar* od slova *koža* s mäkkou spoluhláskou *ž,* slovo *ovčiar* je odvodené od slova *ovca* s mäkkou spoluhláskou *c,* pričom mäkká spoluhláska *c* sa v tomto prípade strieda s mäkkou spoluhláskou *č,* atď. Ale prípona *-iar* je napr. aj v slove *obločiar,* ktoré sa odvodzuje od slova *oblok* so spoluhláskou *k,* pričom sa spoluhláska *k* strieda so spoluhláskou *č* (alternácia *k/č*); alternácia umožňuje pripájanie prípony *-iar.* Teda slová s príponou *-iar* sa odvodzujú nielen od slov s mäkkými spoluhláskami na konci odvodzovacieho základu, ale napríklad aj od slov so spoluhláskou *k* na konci tohto základu, pričom sa spoluhláska *k* strieda so spoluhláskou *č.* A ďalej je zas rozdiel medzi odvodzovaním *doky — dokár* (tu sa

---

[2] Pozri M. D o k u l i l, *Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov,* Praha 1962, 51. Pozri aj výklady na str. 135 o vydeľovaní slovotvorného základu na príklade slova *knižka.*

[3] Najnovším pokusom o stanovenie výskytu prípon *-ár/-iar* a *-áreň/-iareň* je štúdia Š. P e c i a r a *Distribúcia variantov prípon -ár/-iar, -áreň/-iareň,* SR 33, 1968, 340—347.

zachováva spoluhláska *k* a pridáva sa prípona *-ár*) a *oblok — obločiar* (so zmenou *k/č* a pridávaním prípony *-iar*). Teda k slovám s rovnakým zakončením odvodzovacieho základu bývajú v jednotlivých prípadoch slová odvodené odlišnými príponami (variantmi *-ár* a *-iar*). Poučka Pravidiel tieto prípady nezachycuje. Možno síce pripustiť, že v Pravidlách nemôžu byť vyčerpávajúce poučky o výskyte variantov *-ár* a *-iar,* jednako však by sa malo aspoň stručne upozorniť na podobné prípady.

Ukazuje sa, že v Pravidlách slovenského pravopisu pri výklade o výskyte prípony *-iar* sú isté nedostatky. Hlavný nedostatok spočíva v tom, že z výkladu nie je dostatočne zrejmé, že tu ide o výklad o tvorení slov na *-ár/-iar, -áreň/-iareň, -árstvo/-iarstvo.* Citované poučky bude treba formulovať inak, nie však tak, ako to navrhuje J. Sabol. Musí sa spomenúť podoba slov, od ktorých sú slová na *-ár/-iar* odvodené, a príslušné alternácie, pokiaľ sa vyskytujú. Len takýto opis bude správny a nebude sa mýlne chápať.

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových názvov húb

Rýdzik pravý Lactarius deliciosus
(L. ex FR) S. F. GRAY

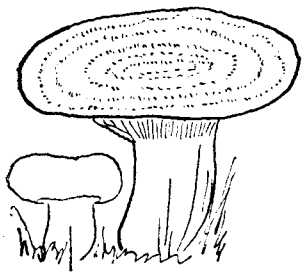

Je to všeobecne známa lupeňovitá huba s nápadnou červenooranžovo sfarbenou plodnicou, ktorá na otlačených miestach prechádza do zelena. Na lievikovitom klobúku dospelej plodnice sú charakteristické tmavšie sústredné kruhy často so zelenkastým nádychom. Hlúbik je dutý, dužina koreniste vonia a obsahuje hojne oranžového mlieka. Rýdziky rastú v borovicových a smrekových horách. Sú to znamenité huby na nakladanie do octu.

Slovenské ľudové názvy tejto huby sú motivované predovšetkým nápadnou farbou plodnice. Vychádzajú zo starého slovanského základu **rydjб* s pôvodným významom červenkastý. Rovnako je motivovaná väčšina názvov rýdzika aj v ostatných slovanských jazykoch.

Na slovenskom jazykovom území je najrozšírenejší názov *rýdzik*, na Záhorí aj *rýzik*, v Starej Turej *ryzek*, na Kysuciach *ryzek* i *rydzak*, v Rudine *hrýdzik*. Pre celú Oravu sú charakteristické podoby *ryndzik*, *rýndzik* a *ryndzík*, ktoré rozptýlene zasahujú do Liptova. Na východoslovenskom území sa používajú podoby *rydzik*, na území bývalej Šarišskej a severnej časti bývalej Zemplínskej stolice *rydžik*, z Košickej Belej máme doloženú podobu *ryžik*, zo Smilna pri Bardejove *rydžek*; na okolí Rožňavy a Gelnice sa sporadicky vyskytujú aj názvy *rydž*, *rydža*. V goralských nárečiach sú podoby *rydz*, *redzik*, *redzek* a i.

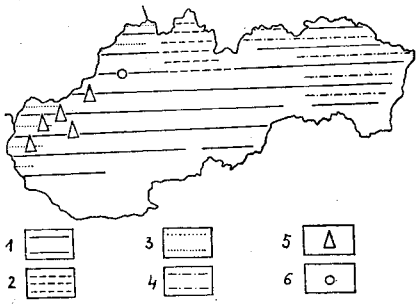

Slovenské ľudové názvy rýdzika pravého Lactarius deliciosus: Názvy s koreňom 1. *rydz-*, 2. *ryndz-*, 3. *ryz-*, 4. *rydž-*, 5. *bor-*, 6. *krv-*.

Farba mlieka bola podnetom pri vzniku názvov *krvávka*, *krvavník*. Tieto názvy poznáme z okolia Považskej Bystrice.

Na Záhorí a na okolí Myjavy sa používajú názvy z iného sémantického okruhu. Odráža sa v nich to, že rýdziky rastú v borovicových porastoch, charakteristických pre tieto oblasti. Okrem najčastejšej záhorskej podoby *borúvka* máme doložené z okolia Myjavy podoby *borúovka*, *borôvka*, z Hlbokého *podbúrka*, z Brezovej *podburka*, z Lančáru *podborka*.

V staršej literatúre stretáme viac podôb, zvyčajne charakterizujúcich nárečové prostredie, z ktorého autor čerpal. Sú to podoby *rýdzik*, *rydzík*, *ryndzik*, *ryzík*, *hryzik*, *ryz*, *rydza*, *podburka* a i. Z konkurencie týchto variantov celkom zákonite sa uplatnil v súčasnej slovenskej odbornej terminológii názov *rýdzik*.

M. Majtánová

Údiv nie je obdiv

Zarazilo nás použitie výrazu *obdiv* v tomto kontexte: Z mnohých miest sa ozýval *obdiv,* kde sa ... zobralo toľko peňazí ... (Smena, 11. januára 1969, str. 4 — pod nadpisom *Ostrý protest proti incidentom.)*

Význam slova *obdiv* vysvetľuje *Slovník slovenského jazyka* (SSJ) takto: „neobyčajne zvýšený záujem o niečo mimoriadneho, prejav nadšenia, uznania niečomu al. niekomu". Jeho používanie SSJ ilustruje medziiným týmito typickými spojeniami: *vzbudiť, vzbudzovať obdiv, zaslúžiť si obdiv, byť hodný obdivu, pozerať, hľadieť na niekoho (na niečo) s obdivom, byť predmetom obdivu, neskrývaný obdiv.* Významovú náplň substantíva *obdiv* ešte lepšie pochopíme, keď si uvedomíme, že je odvodené od slovesa *obdivovať* ako dejové meno. *Obdivovať (koho, čo)* podľa SSJ znamená „s neobyčajným záujmom a uznaním pozorovať, prejavovať nadšenie, obdiv nad niečím, nad niekým". Obdivujeme obyčajne toho (to), kto (čo) sa nám páči, kto (čo) nám nejako imponuje, kto (čo) v nás vzbudzuje príjemné pocity nadšenia, uznania a pod. Obdivujeme napríklad krásy prírody alebo umenia, odvahu, smelosť, múdrosť, vytrvalosť a i. kladné vlastnosti niekoho.

Kontext, ktorý sme citovali na začiatku, opisuje však situáciu, ktorá u ľudí sotva vyvoláva príjemné pocity. Naznačená situácia skôr vzbudzuje pocit rozhorčenia, možno i hnevu a prinajmenej vyvoláva u ľudí začudovanie, podivenie, prekvapenie, úžas. A práve týmito synonymami SSJ vysvetľuje význam slova *údiv.* Aj substantívum *údiv,* podobne ako *obdiv,* je dejové meno, odvodené od slovesa, a to od slovesa *udiviť, udivovať niekoho.* Údiv čiže začudovanie vyslovujeme obyčajne nad tým, čo nás prekvapuje (spravidla nepríjemne), čo sa nám nepáči, s čím nesúhlasíme a pod. V uvedenom kontexte miesto substantíva *obdiv* patrí teda substantívum *údiv.* Citovanú vetu s nenáležite použitým výrazom *obdiv* možno bez zmeny zmyslu zameniť napríklad aj takouto formuláciou: *Na mnohých miestach sa ľudia čudovali, ...*

Obe dejové substantíva — *obdiv* aj *údiv* — majú spoločný koreň, sú teda významove pomerne blízke. Nie sú to však synonymá. Preto ich nemožno ľubovoľne zamieňať. Ich nevhodná zámena — ako sa to stalo v citovanom kontexte — je vážnou chybou proti jazykovej správnosti a proti jazykovej kultúre.

Š. Peciar

Ks

Poznámky z jednej cesty

Keď človek sedí v istom dopravnom prostriedku, keď cestuje, všíma si po ceste rozličné veci. Pozoruje prírodu okolo seba, nadchýna sa jej krásami, sleduje mestá a dediny, ktorými prechádza. My sme si po ceste autobusom z Bratislavy do Banskej Bystrice všímali inú vec, venovali sme pozornosť nápisom, reklamným tabuliam a informáciám, umiestneným okolo cesty. Nezaujímal nás ani tak obsah napísaných textov, všímali sme si skôr ich jazykovú úroveň. A veru popri mnohých textoch, ktoré boli z jazykovej stránky správne, našli sme dosť nápisov a informačných tabúľ, ktorých jazyková stránka nebola v poriadku.

Tak napríklad niekoľko kilometrov od Nitry je na ľavej strane hradskej veľká reklamná tabuľa, na ktorej sme čítali nápis *Obora Topoľčianky.* Neinformovaný človek veru ani dobre nevie, čo to tá *obora* vlastne je. Nebudeme tu túto vec zoširoka rozoberať, podotýkame iba toľko, že tu ide o neslovenské slovo, ktorého spisovným ekvivalentom je podstatné meno *zverník* alebo *zvernica.*[1] Nápis na reklamnej tabuli mal teda správne znieť *Zverník Topoľčianky* alebo *Zvernica Topoľčianky.* Radi by sme z tohto miesta upozornili príslušných činiteľov, aby vec dali do poriadku.

Ale pokračujme v našej ceste. Neďaleko Novej Bane sme zasa čítali na reklamnej tabuli istej firmy: *Využite našich služieb.* V tomto prípade ide o použitie nenáležitej väzby slovesa *využiť* s 2. pádom. Stačí nazrieť do hociktorej jazykovej príručky, aby sme zistili, že sloveso *využiť* sa viaže so 4. pádom, teda *využiť niečo* alebo *niekoho,* a nie využiť niečoho. Informácia na tabuli mala teda znieť *Využite naše služby.* Poznamenávame, že takáto chyba — nesprávna väzba slovesa *využiť* — je dosť častá a že sme sa s ňou na našej pomerne krátkej ceste stretli viac ráz.

Keď sme sa blížili k cieľu našej cesty — k Banskej Bystrici, všimli sme si túto informáciu: *Skladka materiálu.* Zaujalo nás slovo *skladka.* Nazreli sme teda do Slovníka slovenského jazyka a tu sme sa dozvedeli, že *skladka* je záhyb na látke, obyčajne na šatách alebo na sukni. Túto vec vari nemali autori textu uvedenej informačnej tabule na mysli. Išlo im istotne o skládku, čo podľa Slovníka slovenského jazyka značí „hromada uložených, uskladnených vecí, obyčajne na voľnom

[1] Pozri *Slovenské poľovnícke názvoslovie.* Vydal Slovenský výbor Československého poľovníckeho zväzu v Slovenskom vydavateľstve pôdohospodárskej literatúry v Bratislave 1966.

priestranstve". Informáciu treba teda opraviť takto: *Skládka materiálu.*

Na spiatočnej ceste z Banskej Bystrice do Bratislavy sme sa zastavili v Nitre pri benzínovom čerpadle. Tu nám do očí udrel tento nápis: *Reštaurácia je naproti železničnej zastávky.* Človek pochádzajúci z okolia Nitry vari ani nepostrehne, aká chyba je v nápise. V nárečí okolo Nitry je totiž väzba predložky *naproti* s genitívom bežná. Ide tu teda o vnesenie nárečového prvku do verejného jazykového prejavu. Z hľadiska jazykovej správnosti ide o chybu. V spisovnej slovenčine sa predložka *naproti* viaže s 3. pádom, teda *naproti komu, naproti čomu.* Bolo by užitočné , keby si Nitrania chybu na oznamovej tabuli opravili a dali jej správnu podobu: *Reštaurácie je naproti železničnej zastávke.*

Potiaľto poznámky z našej cesty. Aký záver urobiť z uvedených pozorovaní? Možno dakto namietne, že tu ide o drobnosti, ktorým škoda venovať pozornosť. S takýmto prístupom k veci však nemôžeme súhlasiť. Ak totiž ide o otázky jazykovej správnosti, nemožno hovoriť o maličkostiach a drobnostiach. Treba na tieto veci upozorňovať, lebo sú to chyby proti spisovnej slovenčine, ktorou by mal byť napísaný každý verejný jazykový prejav. I text na reklamnej alebo oznamovej tabuli je verejný jazykový prejav, a preto musí byť z jazykovej stránky bezchybný.

Š. Michalus

SPRÁVY A POSUDKY

Päťdesiat rokov Gejzu Horáka

Vo februári zavŕšil polstoročie svojho života náš hlavný redaktor dr. Gejza Horák.

Jeho životné osudy, zdá sa, plynuli pokojne, bez tragických zauzlení. Narodil sa v Haliči (okr. Lučenec) ako syn nemajetného stolára a tu v osemčlennej rodine prežíval svoje detstvo i základné školské roky. Potom chodil do gymnázia v Lučenci a do učiteľského ústavu v Banskej Bystrici. A potom učil postupne v Detve, v Pohorelej a v Bratislave, až napokon v septembri 1948 sa stal vedeckým pracovníkom Jazykovedného ústavu SAV. Medzitým dokončil vysokoškolské štúdium slovenčiny a filozofie.

Temer desať rokov učiteľského pôsobenia zanechalo hlboké stopy v celej ďalšej práci, v jeho priamom a priateľskom postoji k ľuďom okolo seba, v je-

ho orientácii na potreby školy a vyučovania rodného jazyka i na problematiku jazykovej kultúry.

Učiteľské pôsobenie v Pohorelej malo dosah i na Horákovu vedeckú prácu. Dôvernú znalosť reči svojich pohorelských zverencov i spoluobyvateľov využil pre svoju prvú vedeckú monografiu, ktorá pod názvom *Nárečie Pohorelej* vyšla r. 1955. V Pohorelej je zmiešané slovensko-poľské nárečie (jedna časť obyvateľov obce sa prisťahovala z Poľska), ktoré má zložitú hláskovú sústavu a niektoré hlásky dosť odlišné od slovenských hlások. G. Horákovi sa podarilo jasne vymedziť povahu najmä týchto odlišných hlások. Pravda, popri hláskosloví preskúmal aj gramatické a lexikálne znaky tohto nárečia.

Súvisí azda s osobným založením G. Horáka, že v ďalšej vedeckej práci venoval najviac pozornosti dvom slovným druhom, ktoré vyjadrujú vlastnosti: slovesu vyjadrujúcemu vlastnosť dynamickú a prídavnému menu vyjadrujúcemu vlastnosť statickú.

Slovesu venoval svoju kandidátsku dizertáciu *Využívanie kategórie osoby, spôsobu a času v spisovnej slovenčine* a viacero menších štúdií v časopisoch a zborníkoch. K teoretickým záverom vo všetkých týchto prácach dochádza G. Horák po pozornom zvážení doterajších teórií a po skúmaní bohatého materiálu, o ktorý sa vždy opiera. Rovnaké vlastnosti majú i jeho výskumy v oblasti prídavných mien, zhrnuté najmä v kapitole o prídavnom mene v Morfológii slovenského jazyka.

Nikdy pri svojej výskumnej a bádateľskej práci nestratil G. Horák záujem o kultúru spisovnej slovenčiny. Svedčí o tom nielen rad štylistických štúdií o našich autoroch, ale predovšetkým predlhý rad drobných príspevkov a rád v časopisoch i v rozhlase a ešte dlhší rad neviditeľných zásahov a rád autorom príspevkov do Jazykovej poradne. Možno povedať, že Jazyková poradňa Čs. rozhlasu v Bratislave a päťväzkový výber z jej päťminútových relácií — to je kus života G. Horáka, lebo ju viedol od r. 1952 až do vlaňajška.

Nechceme tu vypočítavať všetky práce G. Horáka — bibliografický súpis jeho prác bude inde. Ani ich nechceme do hĺbky rozoberať a hodnotiť. Vystačíme tu s jedným hodnotením: hlboká brázda vyoraná v kultúre spisovnej slovenčiny.

A nech tu stačí i jediné, ale o to úprimnejšie želanie: veľa zdravia do ďalšej päťdesiatky a veľa úspechov v starostlivosti o našu slovenčinu.

J. Horecký

PhDr. Gejza Horák CSc.
Nar. 25. 2. 1919 v Haliči (okr. Lučenec). Maturita na učiteľskom ústave v Banskej Bystrici 1939. Filozofická fakulta v Bratislave 1944—1949. Od septembra 1948 v Jazykovednom ústave SAV. V apríli 1950 doktorát filozofie, v decembri 1958 kandidát vied. Vedúci oddelenia pre súčasný jazyk v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV.

O spisovnej češtine a jazykovej kultúre

Filozofická fakulta Karlovej univerzity a Ústav pro jazyk český za spoluúčasti Ministerstva školstva a Zväzu zamestnancov školstva a vedy usporiadali v dňoch 13.—15. novembra 1968 konferenciu na tému O spisovnej češtine a jazykovej kultúre. Konferencia sa konala pri príležitosti 50. výročia vzniku Československej republiky a päťdesiatročia časopisu *Naše řeč.*

Úvodné slovo predniesol prof. Alois Jedlička. Zdôraznil v ňom národnoreprezentatívnu funkciu jazyka a povedal, že táto funkcia jazyka vystupuje dnes osobitne do popredia. Potom pozdravili účastníkov rokovania zástupcovia Filozofickej fakulty Karlovej univerzity a Zväzu zamestnancov školstva a vedy.

Akademik Bohuslav Havránek hovoril vo svojom referáte o teórii spisovného jazyka. V Čechách vznikla moderná teória spisovného jazyka približne pred štyridsiatimi rokmi. Akad. Havránek zdôraznil, že spisovný jazyk sa neobmedzuje iba na písanú podobu jazyka, spisovný jazyk má i hovorenú podobu. A práve tá dnes vystupuje do popredia, napríklad v hromadných informačných prostriedkoch. Funkciu spisovného jazyka môže plniť aj iný, cudzí jazyk. To však nemôže dlho trvať, nakoniec vystúpi do popredia národný jazyk. Aj akad. Havránek zdôraznil národnoreprezentatívnu funkciu jazyka.

Člen korešpondent ČSAV J. Bělič hovoril o päťdesiatich rokoch vývoja spisovnej češtiny v samostatnom štáte. Spisovná čeština v r. 1918 bola v podstate pripravená na úlohy, ktoré ju v novom štáte čakali, bola pripravená na ďalší vývoj. V r. 1918 nadobudla čeština postavenie hlavného jazyka v štáte popri slovenčine. (V tejto súvislosti sa J. Bělič nevyjadril o češtine ako o štátnom jazyku.) Ďalej J. Bělič povedal, že na začiatku jestvovania nového štátu nebola spisovná čeština totožná s dnešnou spisovnou češtinou. Vtedajší jazyk mal istú patinu, bol strojene knižný. Proti tomu sa bojovalo v beletrii, v rozhlase, vo filme. V oblasti jazykovej kultúry významnú úlohu zohral Václav Ertl, ktorý prišiel s premyslenou koncepciou dobrého autora. Významným medzníkom bolo vystúpenie Pražského lingvistického krúžku so zborníkom Spisovná čeština a jazyková kultúra, kde sa zdôraznilo funkčné rozvrstvenie jazyka. Tridsiate roky značia pre češtinu obdobie rozkvetu. Rozbitie republiky znamenalo pre češtinu vážne nebezpečenstvo, ale spisovná čeština — už pevná — prešla týmto obdobím bez škody. Po oslobodení sa nadväzuje na obdobie z r. 1938. V päťdesiatych rokoch došlo k istej stagnácii vo vývine jazyka, čo sa prejavovalo najmä v krásnej literatúre a v publicistike. Celkove značí ostatných päťdesiat rokov rozvoj a vzostup češtiny.

Cenný prejav predniesol prof. Vladimír Šmilauer na tému Profil češtinára. Vedúcou myšlienkou jeho prednášky bolo, že základnou črtou učiteľa češtiny má byť odbornosť a dobrý pedagogický prístup k žiakom podporovaný láskou k predmetu. Zdôraznil tiež, že čeština ako vyučovací predmet má svoje osobitné postavenie, nie je to taký predmet ako každý iný.

Prof. Alois Jedlička hovoril o dynamike súčasnej spisovnej češtiny. Keď charakterizoval súčasnú češtinu, zdôraznil, že súčasnou češtinou sa rozumie jazyk za ostatných 50—60 rokov. Pokiaľ ide o úroveň jazykovej praxe, kon-

štatoval, že úroveň hovorených jazykových prejavov je nižšia ako úroveň písaných jazykových prejavov.

Po týchto referátoch nasledovala diskusia; v nej sa medzi iným naznačilo, že stav kultúry reči na školách všetkých stupňov nie je dobrý. Prof. František Jílek uviedol, že z češtiny prepadlo za jeden rok 30 630 žiakov, viacej ako z matematiky.

O kultúre hovorených prejavov hovoril docent František Daneš. Vyslovil nespokojnosť s neutešeným stavom v tejto oblasti. Ani v školách sa nevenuje náležitá pozornosť kultúre hovorených prejavov. Referent zdôraznil, že hovorená podoba jazyka je dnes základná a práve podceňovanie kultúry hovoreného prejavu je príčinou nedobrej situácie na tomto úseku. Kultivovane hovoriť si vyžaduje predovšetkým vedomosti, ale i vôľu a úsilie kultúrne sa vyjadrovať, zmysel pre estetické hodnoty jazyka.

Prof. Milan Jelínek sa vo svojom výklade zaoberal štýlovým rozpätím spisovnej češtiny. Zdôraznil, že štýl je záležitosť reči, a nie jazyka. Nemožno preto hovoriť napr. o francúzskom alebo anglickom štýle; štýl národného jazyka nejestvuje.

Prof. Karel Hausenblas hovoril o jazyku a štýle umeleckej literatúry. Dr. Antonín Tejnor predniesol veľmi dobre fundovaný kolektívny referát o aktuálnych otázkach jazykovej kultúry. Spoluautormi referátu boli dr. Alexander Stich a dr. Jaroslav Macháč. V referáte sa definuje jazyková kultúra ako vedomé pestovanie spisovného jazyka. Jazyková kultúra spočíva podľa autorov v školskej výchove a v spisovateľskej praxi. Autori rozlišujú kultúru jazyka a kultúru reči. Úlohou kultúry jazyka je čo najvšestrannejšie poznanie jazyka vo všetkých jeho plánoch a kodifikačná činnosť. V oblasti kultúry reči je dôležité rozlíšenie funkčných štýlov a diferenciácia vnútri týchto štýlov. Ďalej tu ide o kultivovanie reči. Dôležité je vypestovať u používateľov jazyka citový vzťah k jazyku. Treba zdôrazňovať národnoreprezentatívnu funkciu jazyka. Pokiaľ ide o prostriedky, ktorými možno zvyšovať kultúru reči, najviac pomôže školské vyučovanie a pôsobenie hromadných informačných prostriedkov. Preto je veľmi dôležité sústrediť pozornosť na stav kultúry reči práve v nich. Medzi prostriedky výchovy patrí aj poradenská služba a jazyková kritika verejných jazykových prejavov hovorených i písaných.

V diskusii zdôraznil prof. F. Jílek, že jazyk nie je iba nástroj na dorozumievanie, ale že súvisí aj so vzťahom k vlastnému národu. Dr. Karel Richter vyslovil požiadavku starať sa o jazykovú výchovu v armáde. Apeloval na Ministerstvo národnej obrany, aby sa v tejto veci urobili potrebné opatrenia. Za slovenských jazykovedcov pozdravil rokovanie konferencie dr. Gejza Horák. Prítomní odmenili jeho slová súhlasným potleskom. Priebeh konferencie zhodnotil v záverečnom slove akad. B. Havránek.

Celkove sa konferencia konala v ovzduší, ktoré bolo poznamenané politickou realitou; ukazovalo sa to v citovo zaujatom, vlasteneckom prístupe k jazykovým otázkam. A to bolo na konferencii veľmi sympatické.

Š. Michalus

Posledný zväzok Slovníka slovenského jazyka

V ostatnom štvrťroku 1968 sa na knižný trh dostal VI. zväzok Slovníka slovenského jazyka (ďalej SSJ). Obsahuje doplnky a dodatky a značí zavŕšenie viacročnej usilovnej práce na prvom úplnom výkladovom slovníku slovenského jazyka. Pripravil ho kolektív lexikografov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV pod vedením hlavného redaktora Š. Peciara.

Prvú časť VI. zväzku SSJ tvoria Doplnky (s. 5—124). Sem sa zaradili jednak slová, ktoré pri spracúvaní predchádzajúcich zväzkov z dajakej príčiny vypadli (napr. *brieždenie, časenka, číselko, deliaci, docvičiť* atď.), jednak novoutvorené slová (*piváreň, emběčka, twistovať* ...) a napokon najnovšie prevzatia (*laser, suvenír, western, muzikál, pop-art* a i.) a rozličné odborné názvy (*alkalita, anafáza, barysféra, cykloida, interdialekt* atď.), ktoré predstavujú podstatnú časť Doplnkov. Kladne treba hodnotiť najmä zachytenie dosť početnej vrstvy hovorových slov (napr. názvy automobilov podľa výrobných značiek: *oktávia, simka, wartburg*, ďalej napr. *deväťročenka, družstevníčiť, električenka, prekumštovať* a pod.), ktoré z normatívnej stránky nie sú vždy bez problémov. Za správne pokladáme aj doplnenie SSJ viacerými slangovými výrazmi.

Na druhej strane však treba upozorniť, že ani po tomto doplnení SSJ stále nezachytáva také slová, ako *dekódovač, dekódovať, jednostranový (jednostranový systém*, t. j. systém jednej politickej strany), *končiaci (končiace slovesá), mimoústavný*[2] (nemajúci ústavnú platnosť: *mimoústavná organizácia, vláda), minisukňa, poodpisovať, zvešiavať* a iné. Z ďalších nedôsledností možno spomenúť napr. tieto: chýba index 2 pri hesle *brusička* (v I. zväzku sa uvádza *brusička* v rámci hesla *brusič); heslo jasnačka* má charakteristiku štud. slang., primeranejšie by však bolo pokladať ho za prvok mládežníckeho (teda nie iba študentského) slangu; pri hesle *kápo* by bol azda užitočný údaj o pôvode tohto slova; slovo *pozdnobarokový* (pozri toto heslo) sa nám nezdá z normatívneho hľadiska bezpríznakové; pri hesle *trabant*[3] by sa žiadalo (v súlade s inými príbuznými heslami) uviesť charakteristiku *hovor.; písanie trajler* (pozri výkladovú časť hesla *podvalník*) by bolo treba zjednotiť s písaním *trailer* (pozri toto heslo) atď.

Zreteľ na normatívnu stránku uvádzaných prostriedkov sa prejavuje jednak v tom, že sa heslové slová pokladané za nespisovné uvádzajú iným typom písma a za označením *správ.* nasleduje spisovný ekvivalent (napr. *elektrozariadenie,* správ. *elektrické zariadenie*), a na druhej strane aj v tom, že sa popri spisovnej podobe heslového slova upozorňuje aj na nespisovnú, napr. *porciovať* (nie *porcovať*).

Druhou časťou VI. zväzku SSJ sú Dodatky (s. 125—305); obsahujú: osobné (krstné) mená, slovenské miestne názvy a obyvateľské mená a napokon zemepisné názvy.

V rámci osobných mien (s. 127—151) sa uvádzajú najmä bežne používané, príp. aj staršie domáce mená, a potom daktoré mená známe z histórie, z literatúry alebo z mytológie. Dôležitý je už sám zoznam osobných mien, keďže ide o prvý relatívne úplný a z normatívnej stránky (najmä čo sa týka písa-

nia a skloňovania) vierohodný súpis týchto mien u nás. Z tohto hľadiska treba vyzdvihnúť aj údaje o výslovnosti a o pôvode daktorých mien, resp. ich istých podôb. Tieto domácke (hypokoristické) podoby osobných mien sa zaznamenávajú pri domácich, resp. zdomácnených menách v dosť veľkom množstve, pravda, tento výpočet nie je a ani nemôže byť úplný. Dôraz na to, že ide o zoznam mien, sa prejavuje aj v tom, že sa v rámci príslušných mien neuvádza frazeológia.

Náplňou ďalšej časti sú slovenské miestne názvy a obyvateľské mená (s. 153—254). Tu sa v každom hesle uvádza najprv miestny názov a jeho základné gramatické údaje, ďalej obyvateľské meno utvorené od tohto názvu so svojimi gramatickými údajmi a naostatok prídavné meno odvodené od heslového mena. Uverejnenie súpisu slovenských miestnych názvov v Dodatkoch k SSJ možno privítať. Je to záslužná a potrebná vec, najmä so zreteľom na zaradenie niektorých názvov do príslušného skloňovacieho typu, resp. na stanovenie istých pádových prípon týchto názvov. Pravda, niektoré prípady môžu vyvolať námietky a ďalším výskumom sa terajšia kodifikácia bude môcť v istých bodoch spresniť. Zdá sa, že v spomínaných prípadoch sa prizerá viac na miestny, resp. domáci úzus.

Tento miestny úzus sa však menej rešpektuje pri obyvateľských menách. Máme tu predovšetkým na mysli uprednostňovanie odvodzovacej prípony *-čan* aj v tých prípadoch, kde je v domácom úze jednoznačne prípona *-ec*. Pravdaže, nejde nám tu o priamočiare pretláčanie miestneho stavu do spisovného jazyka (pohľad od spisovného jazyka a pohľad od miestneho úzu sú predsa len dva pohľady). Ide nám však o to, aby sa na miestny úzus, ak sa len neprieči zákonitostiam spisovného jazyka, bral trochu viac ohľad. Ináč sa nám totiž môže stať, že sa ďalší prostriedok národného jazyka (ako už viacej iných) dostane v spisovnom jazyku na okraj. V danom prípade sa to mohlo riešiť tak, že tam, kde je domáci úzus dostatočne známy a kde neprotirečí zásadám spisovného jazyka, sa podoba s príponou *-ec* mohla uviesť na druhom mieste popri podobe s príponou *-čan* (tak ako sa to urobilo napr. v hesle *Pohorelá*).

V rámci tejto časti by sa bolo žiadalo uviesť aj všetky názvy bývalých žúp. Tu sa zaznačujú iba niektoré, kým väčšina sa uvádza v predchádzajúcich zväzkoch SSJ. Aj tak však niektoré *(Novohrad, Tekov)* vypadli úplne.

Ostatnou časťou Dodatkov sú zemepisné názvy (s. 255—305). Tu sa uvádzajú názvy štátov, názvy hlavných miest a iných významnejších svetových miest, ako aj názvy dôležitejších českých a moravských miest, ďalej názvy riek, vrchov, pohorí, ostrovov, polostrovov, zálivov a morí. Pri heslových slovách sú vždy najpotrebnejšie morfologické údaje a kde je potrebné, aj údaje o výslovnosti. Potom nasleduje vysvetlenie, či ide o mesto, štát, rieku alebo o iný útvar, a pri iných útvaroch ako štátoch sa uvádza štát (príp. štáty), na ktorého území daný útvar leží. Tak ako pri slovenských miestnych menách, aj tu sú pri názvoch štátov, miest, ostrovov a pod. uvedené aj obyvateľské mená a prídavné mená utvorené od týchto názvov. V takejto podobe a skladbe je táto časť veľmi cenným informátorom pre používateľa spisovnej slovenčiny a nepochybne prispeje k ustáleniu tejto časti našich vyjadrovacích prostriedkov.

Knihu uzatvárajú informácie pre používateľa VI. zväzku SSJ, ďalej zoznam skratiek a zoznam citovaných autorov; napokon je tu doslov hlavného redak-

tora SSJ Š. Peciara, v ktorom ukazuje na vnútorné aj vonkajšie dejiny slovníka, a opravy usporiadané podľa jednotlivých zväzkov.

Oproti doterajším zväzkom má VI. zväzok SSJ oveľa menej strán, no to neznačí, že ho budeme menej brať do rúk. Skôr naopak. Povaha nazhromaždeného materiálu, jeho veľká cena pre ďalší výskum, ako aj kodifikačná platnosť vo viacerých špeciálnejších zložkách našej slovnej zásoby zaručujú VI. zväzku široké používanie.

J. Kačala

SPYTOVALI STE SA

NV HMB. — Z národného výboru hlavného mesta Slovenska Bratislavy sa nás opýtali, aká by mala byť správna a primeraná skratka tohto nášho národného výboru.

V liste sa uvádzajú tri možnosti: *NVB, NVMB* a *NV HMB.* Z uvedených troch možností za správnu a primeranú, teda najvhodnejšiu, pokladáme tretiu skratku — *NV HMB.* Keď novú skratku porovnáme so skupinou príbuzných skratiek: *MNV* (miestny národný výbor), *ONV* (okresný národný výbor), zistíme istý rozdiel; odlišnosť je opretá o rozdiel vecný, ale aj o rozdiel v základnom (slovnom) pomenovaní (rozdiel jazykový).

Kým v pomenovaniach *miestny národný výbor, okresný národný výbor* a *krajský národný výbor* bližšie určenie národného výboru *(miestny, okresný, krajský)* je ako zhodný prívlastok na prvom mieste, v novom pomenovaní *(Národný výbor hlavného mesta Slovenska Bratislavy)* bližšie určenie národného výboru ako nezhodný prívlastok *(hlavného mesta Slovenska Bratislavy)* stojí až po základnom označení *(národný výbor).* V skratke navrhujeme dve oddelené časti preto, lebo druhá jej časť *(HMB)* môže sa a bude sa používať i samostatne.

A ešte o tom, prečo sa v skratke nevynecháva H („NVMB") alebo HM („NVB"). — Nuž i preto, aby bolo viditeľné, že je reč o hlavnom meste Slovenska (Slovenskej socialistickej republiky), a to i v tej súvislosti, že sa Bratislave tento prívlastok neodôvodnene vzal a teraz zasa spravodlivo prinavrátil.

I keď skratky majú (najmä v písaných prejavoch) známe výhody, radíme plné pomenovania používať čím častejšie. Aj v tomto prípade odporúčame často používať úplné slovné pomenovanie, teda *Národný výbor hlavného mesta Slovenska Bratislavy.*

G. Horák

Tvarovka a tvárnica. — Okresný národný výbor, priemyselný odbor, Považská Bystrica: „Pripravujeme propagačnú brožúru o výstavbe nášho mesta. V literatúre a v materiáloch, ktoré sme na tento cieľ prezreli, sme zistili, že

v stavebníctve frekventované slová *tvárnica* a *tvarovka* sa často zamieňajú. Ktoré z nich máme pokladať sa správne?"

Z jazykového hľadiska pokladáme za správne obidva stavebnícke termíny, t. j. podobu *tvárnica* i *tvarovka*. Upozorňujeme však na neprípustnosť ich zámeny, lebo v stavebníctve má každý z nich svoj presne určený význam. Slovo *tvárnica* utvorené príponou *-nica* zaraďuje sa k názvom vecí fungujúcich ako nástroje (porov. *olovnica, brokovnica, maznica*) a slovo *tvarovka* utvorené príponou *-ka* k názvom vecí, ako sú napr. *plechovka, palubovka, zjazdovka, močovka* a i.

Tvárnica je forma, nádoba, do ktorej sa dáva, resp. v ktorej sa vytvára keramická alebo iná surovina na hotové výrobky; *tvarovka* je keramický alebo iný výrobok istého charakteristického tvaru (pozri *Stavebnícky náučný slovník*, Bratislava 1961, 428).

Zo skúsenosti vieme, že nielen v rozmanitej literatúre a materiáloch, ale ani v bežnej reči sa termíny *tvarovka* a *tvárnica* nepoužívajú náležite, resp. že sa takmer výlučne používa iba termín *tvárnica*. Napr. ľudia, ktorí si stavajú rodinné domčeky, veľmi často zhľadúvajú *azbestocementové, betónové,* ale i *sklené, tehlové, žiaruvzdorné* a ešte všelijaké iné *tvárnice*. Z toho, čo sme o význame tohto slova uviedli podľa Stavebníckeho náučného slovníka, je azda dosť zreteľné, že v uvedenom prípade slovo *tvárnica* nie je na svojom mieste. Sotva by totiž niekto chcel alebo mohol postaviť rodinný domček z foriem, resp. z nádob slúžiacich na výrobu hľadaného stavebného materiálu.

Pracovníkom ONV v P. Bystrici a všetkým, čo chcú hospodárnejšie a rýchlejšie postaviť plánované stavby, radíme, aby si namiesto tradičných tehál zaopatrili *tvarovky*. O tvárnice nech sa veľmi nestarajú. Starostlivosť o ne treba prenechať podnikom, ktoré vyrábajú *t v a r o v k y*.

I. Masár

Prírodný, či prirodzený vývoj? — Prof. M. P. z Košíc nás požiadal, aby sme podporili jeho názor na používanie prídavného mena *prírodný* v dvojslovnom termíne *prírodný vývoj*. Tento termín sa používa v súvislosti s evolučnou (vývojovou) teóriou v podobe *prirodzený vývoj*. Lenže náš pisateľ namieta, že prirodzený vývoj neprebieha sám od seba, ale pod tlakom istých podmienok prírody, a preto za výstižnejšiu pokladá podobu *prírodný vývoj*.

Obidve prídavné mená zaznačuje Slovník slovenského jazyka III (Bratislava 1963, 588) a opis ich významov spracúva na základe niekoľkých desiatok excerptov z beletrie a z rozmanitej odbornej literatúry. Pri prídavnom mene *prírodný* SSJ zachytáva dva významy, pri prídavnom mene *prirodzený* päť významov. Tu nás, pravda, najviac zaujíma otázka, ktoré z uvedených adjektív sa používa v súvislosti s vývojovou teóriou. Domnievame sa, že SSJ na túto otázku odpovedá jednoznačne, lebo druhý význam prídavného mena *prirodzený* (= vyplývajúci zo zákonitostí prírody, nerušený ľudskými vplyvmi) vysvetľuje spojeniami *náuka o prirodzenom vývoji, o prirodzenom výbere*.

Chápeme isté ťažkosti s používaním adjektív *prírodný* a *prirodzený*, spôsobené pravdepodobne tým, že významový rozdiel medzi nimi je veľmi jemný, ako aj tým, že významom „nevytvorený umele, ľudskou činnosťou" majú obidve prídavné mená. Pri podobe *prírodný* sa tento význam dokladá spojeniami *prírodný les, prírodná farba, prírodná guma,* pri adjektíve *prirodzený* SSJ uvá-

dza spojenia *prirodzené svetlo, teplo, hnojivo* a i. V prípade, o ktorý ide nášmu pisateľovi, by sme nehýbali jestvujúcim stavom. Odporúčame rešpektovať vžitosť a ustálenosť prídavného mena *prirodzený* v terminologizovaných spojeniach *prirodzený vývoj, prirodzený výber.* Zhodná situácia je aj v češtine (porov. spojenie *přirozený výběr,* SSJČ II, 1129).

I. Masár

Hokejový výstroj. — A. B. z Drienova, okres Prešov, sa nás pýta, akého rodu je podstatné meno *výstroj.* V Besede (č. 44 z 2. novembra 1968, str. 12) sa totiž podstatné meno *výstroj* pokladá za substantívum ženského rodu. Dokazujú to vety: „Naša *hokejová výstroj* v predajniach je už od tohto roku roztriedená podľa špeciálnych skupín. Výhodou je, že si môžete kúpiť *športovú výstroj* v cene od 400 do 1000 Kčs na stokorunové splátky."

Podstatné meno *výstroj* je v slovenčine mužského rodu *(hokejový výstroj).* Gramatický rod je pre slovenské substantívum veľmi dôležitý. V slovenčine totiž niet takého podstatného mena, ktoré by nepatrilo k daktorému gramatickému rodu. Pri niektorých substantívach vzoru *stroj* a *dlaň* býva však povedomie rodu neisté, najmä keď je norma menej povedomá a keď pôsobia protichodné vplyvy z nárečí. Medzi takéto podstatné mená patrí i slovo *výstroj.*

V spisovnej slovenčine sa slovo *výstroj* hodnotí ako substantívum mužského rodu: *hokejový výstroj,* nie *hokejová výstroj.*

J. Jacko

Rolovať. — Major M. M. zo Zvolena: „Nevieme si poradiť s prekladom čes. slovesa *pojíždět,* s ktorým sa na letisku denne stretáme v takýchto súvislostiach: *lietadlo, ‚pojíždí' do hangáru, po štartovacej ploche, na dráhu č. 5* atď. Slovesné tvary *‚pojazdí, pojazďuje, pojazdieva, pojazdilo'* a i. pociťujeme aj sami ako nedobré. Čo nám odporúčate?"

Postup, akým si v neistote vypomáhajú zvolenskí letci, je priam školským príkladom na to, že ani z takého blízkeho jazyka, ako je čeština, nemožno vždy preberať potrebné prostriedky iba tak, že české slovo hláskovo upravíme. Niektoré české slová mechanickým hláskovým adaptáciám doslova vzdorujú. Medzi takéto patrí aj sloveso *pojíždět* (= jazdiť z miesta na miesto, sem a tam, po niečom). Keďže hláskova skladba tohto slovesa neumožňuje jeho adaptáciu, vypomohli sme si výpožičkou z iného jazyka. Namiesto „nepreložiteľného a neadaptovateľného" slovesa *pojíždět* treba v danom prípade používať sloveso *rolovať,* ktoré sme prebrali pravdepodobne z nemčiny. Okrem významu „stáčať, skrúcať" má sloveso *rolovať* aj význam, ktorý práve potrebujeme: „(o lietadle) pohybovať sa po zemi až na miesto, odkiaľ sa začína rozbeh" (pozri *Slovník cudzích slov,* Bratislava 1965, 946). Sloveso *rolovať* sme navrhli ako ekvivalent čes. odborného termínu *pojíždět* aj do chystaného leteckého názvoslovia. — Predpokladáme, že vo výrazoch *lietadlo roluje, rolovalo, bude rolovať* nebude zvolenským chlapcom zavadzať čosi také, ako im zavazadlo ov vyjadreniach *lietadlo pojazďuje, pojazdieva, pojazďovalo* a v ďalších podobných spojeniach.

I. Masár

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 3, 1969, číslo 3. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., odl. prev. 49, Komárno. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.

Cena Kčs 3,—